

MODERN MECHANISMS FOR PROTECTING THE RIGHTS OF WOMEN AND CHILDREN: THE EXPERIENCE OF UZBEKISTAN

Madinakhan Akramjanovna Ortiqova

Director of the "Inson" Center of Namangan City

Namangan Regional Department of the National Agency for Social Protection

Science ID: MNM-0926-0231

Namangan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: women's rights, children's rights, human rights, legal protection, violence, pressure, domestic violence, gender equality, child protection, social protection, legal mechanisms, institutional mechanisms, prevention, rehabilitation, Uzbekistan's experience.

Received: 15.09.26

Accepted: 16.09.26

Published: 17.09.26

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of modern mechanisms for protecting the rights of women and children in Uzbekistan, with particular attention to their legal, institutional, and social foundations. The study examines the key priorities of state policy aimed at ensuring the rights and legitimate interests of women and children and protecting them from pressure, violence, discrimination, exploitation, and other unlawful acts. Particular attention is paid to the development of national legislation and the role of public administration bodies, law enforcement agencies, educational and social protection institutions, and civil society organizations in safeguarding the rights of women and children.

AYOLLAR VA BOLALAR HUQUQLARINI HIMOYA QILISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI: O'ZBEKISTON TAJRIBASI

Madinaxon Akramjanovna Ortiqova

Ijtimoiy himoya milliy agentligi

Namangan viloyati boshqarmasi

Namangan shahar "Inson" markazi direktori

Ilmiy identifikatsiya raqami: MNM-0926-0231

Namangan, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: ayollar huquqlari, bolalar huquqlari, inson huquqlari, huquqiy himoya,

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda ayollar va bolalar huquqlarini

zo'ravonlik, tazyiq, oilaviy zo'ravonlik, gender tenglik, bolalarni himoya qilish, ijtimoiy himoya, huquqiy mexanizmlar, institutsional mexanizmlar, profilaktika, reabilitatsiya, O'zbekiston tajribasi.

himoya qilishning zamonaviy mexanizmlari, ularning huquqiy, institutsional va ijtimoiy asoslari kompleks ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqotda ayollar va bolalarning huquq va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, ularni tazyiq, zo'ravonlik, kamsitish, ekspluatatsiya va boshqa noqonuniy xatti-harakatlardan himoya qilishga qaratilgan davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari yoritiladi. Shuningdek, milliy qonunchilikning takomillashuvi, davlat boshqaruvi organlari, huquqni muhofaza qiluvchi tuzilmalar, ta'lim va ijtimoiy himoya muassasalari hamda fuqarolik jamiyati institutlarining mazkur jarayondagi o'rni ochib beriladi.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЖЕНЩИН И ДЕТЕЙ: ОПЫТ УЗБЕКИСТАНА

Мадинахон Акрамжановна Ортикова

Директор Центра «Инсон» города Намангана,

Наманганское областное управление Национального агентства социальной защиты

Научный идентификационный номер: MNM-0926-0231

Наманган, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: права женщин, права детей, права человека, правовая защита, насилие, давление, семейное насилие, гендерное равенство, защита детей, социальная защита, правовые механизмы, институциональные механизмы, профилактика, реабилитация, опыт Узбекистана.

Аннотация: В статье комплексно анализируются современные механизмы защиты прав женщин и детей в Узбекистане, а также их правовые, институциональные и социальные основы. Рассматриваются основные направления государственной политики, направленные на обеспечение прав и законных интересов женщин и детей, их защиту от давления, насилия, дискриминации, эксплуатации и иных противоправных действий. Особое внимание уделяется совершенствованию национального законодательства, а также роли органов государственного управления, правоохранительных структур, учреждений образования и социальной защиты и институтов гражданского общества в обеспечении и защите прав женщин и детей.

Kirish. Ma'lumki, ayollarga nisbatan zo'ravonlik faqat oilaviy muammo sifatida qaralmaydi, balki jamiyatning barqaror rivojlanishi va ijtimoiy taraqqiyotiga tahdid soluvchi

muhim ijtimoiy fenomen hisoblanadi. O'zbekistonda mazkur sohada amalga oshirilayotgan davlat siyosati va huquqiy islohotlar ayollarning asosiy huquq va erkinliklarini ta'minlash, ularning sha'ni, qadr-qimmatini himoya qilish hamda ijtimoiy faolligini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Shu bilan birga, ayollarga nisbatan zo'ravonlik muammosi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan yana bir dolzarb masala – bolalarga nisbatan zo'ravonlikning oldini olish va unga qarshi kurashish masalasidir. Zero, oilada zo'ravonlik holatlarining mavjudligi nafaqat ayollarning, balki bolalarning ham jismoniy va ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bolalar zo'ravonlikning bevosita qurboni bo'lishi bilan bir qatorda, oiladagi zo'ravonlik holatlarining guvohi sifatida ham uning salbiy oqibatlariga duch kelishi mumkin. Bu esa bolaning ruhiy rivojlanishi, ijtimoiylashuvi, ta'lim olishi va kelgusidagi shaxsiy munosabatlariga jiddiy ta'sir ko'rsatishi ehtimolini oshiradi.

So'nggi yillarda ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlik inson huquqlariga tahdid soluvchi eng dolzarb global muammolardan biriga aylandi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha har uch ayoldan biri hayoti davomida jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlikka duch keladi. Ayniqsa oilaviy zo'ravonlikning latentligi, ya'ni ko'plab holatlarning rasmiy statistikada aks etmasligi ushbu muammoning yanada murakkab ekanligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda ayollar va bolalar zo'ravonligiga qarshi kurashish hamda ularning huquqiy himoyasini kuchaytirish davlat siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda ushbu sohada tizimli qonunchilik islohotlari amalga oshirildi va jazo choralari sezilarli darajada kuchaytirildi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlik holatlari o'zaro bog'liq ijtimoiy hodisalar sifatida namoyon bo'lishi mumkinligi sababli, ularning oldini olishga qaratilgan davlat siyosati kompleks yondashuvni talab etadi. Bunda zo'ravonlikdan jabrlangan shaxslarni himoya qilish bilan bir qatorda, uning kelib chiqish sabablarini aniqlash, oiladagi sog'lom muhitni shakllantirish, aholining huquqiy madaniyatini oshirish va bolalarning huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega [1;6].

Bugungi kunda adabiyotlarda sinonimlar sifatida “zulm” va “nomunosib munosabat” so'zlari ishlatiladigan “bolalarga nisbatan zulm” tushunchasi (ingl. Child Abuse) Butunjahon Sog'liqni saqlash Tashkiloti tomonidan 1999 yilda taklif etilgan quyidagi ta'rifga tayanadi: “Zulm» yoki «bolalar bilan qo'pol muomalada bo'lish” “...bolaning sog'lig'iga, yashashiga, rivojlanishi va layoqatiga amaliy zarar keltiradigan yoki zarar yetkazishi mumkin bo'lgan barcha turdagi jismoniy va yoki emotsional salbiy munosabat, jinsiy zulm, ehtiyotsiz yoki befarq munosabat, kommersiya yoki boshqa maqsadlardagi ekspluatatsiya”ni anglatadi [2;5].

Xalqaro amaliyotda qabul qilingan “bolaga nisbatan zulm” atamasi o'z mazmuniga bolaga nisbatan nafaqat jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlikni, balki “ehtiyotsiz munosabat” hamda “tashlab

qo'yilganlik" (ingl. neglect) kabi holatlarni ham qamrab oladi. Mazkur yondashuv bolaning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishda zo'ravonlikning bevosita shakllari bilan bir qatorda, bolaning zarur parvarish, e'tibor va himoyadan mahrum etilishi bilan bog'liq holatlarni ham e'tiborga olishni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan, O'zbekistonda bolalar huquqlarini himoya qilish va ularga nisbatan tazyiq hamda zo'ravonlikning oldini olishga qaratilgan huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Xususan, ayollar va xotin-qizlar hamda bolalar himoyasini kuchaytirish, ularga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik holatlarining oldini olish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2026-yil 3-mart kuni «Ayollar va bolalar huquqlarining himoyasini kuchaytirish hamda ularga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik holatlarining oldini olish bo'yicha qo'shimcha tashkiliy-huquqiy choralar to'g'risida»gi Farmonning qabul qilinganligi ushbu yo'nalishdagi davlat siyosatining izchil davom ettirilayotganini ko'rsatadi [3;1]. Mazkur huquqiy yondashuvdan kelib chiqib, bolaga nisbatan zulm tushunchasini keng talqin qilish, ya'ni unda ehtiyotsiz munosabat va tashlab qo'yilganlik holatlarini ham qamrab olish bolalarni har qanday shakldagi zo'ravonlik va beparvolikdan himoya qilishning samarali huquqiy mexanizmlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Mazkur farmonning asosiy maqsadlari:

- nikoh yoshiga yetmagan shaxs bilan haqiqatda nikoh munosabatlariga kirishish holatlarining (erta nikoh) oldini olishga erishish, ota-onalarning o'z voyaga yetmagan farzandlari uchun mas'uliyatini yanada oshirish;
- moliyaviy mustaqillikka erishgan va oila qurishga har tomonlama tayyor bo'lgan yoshlar o'rtasida nikoh tuzishni rag'batlantirish;
- ayollar va bolalarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik holatlarining oldini olish tizimini takomillashtirish orqali ularning sonini keskin qisqartirish, shuningdek, bunday holatga uchragan shaxslarni qo'llab-quvvatlash tizimini joriy etish;
- oila va xotin-qizlar maskanlarida nikohlanuvchilarni "maishiy zo'ravonliksiz baxtli oilaviy hayotga tayyorlash" maxsus kurslarida bepul o'qitish bilan qamrab olish darajasini 2026-yilda 50 foizga, 2027-yilda 60 foizga va 2030-yilda 100 foizga yetkazish hamda ushbu kurslar sifati va ta'sirchanligini tubdan oshirish etib belgilangan.

2026-yil 1-apreldan boshlab himoya orderi berilgan jabrlanuvchi xotin-qizlarning aloqa vositalariga (telefon, planshet va boshqa qurilmalar) Ijtimoiy himoya milliy agentligining tazyiq va zo'ravonlik holatlari to'g'risida zudlik bilan xabar berish imkonini beruvchi ("SOS" chaqiruv) "my.ihma.uz" mobil ilovasi ularning roziligi bilan o'rnatiladi.

2026-yil 1-noyabrdan boshlab Jinoyat kodeksining 118 (nomusga tegish), 119 (jinsiy ehtiyojni zo'rlik ishlatib g'ayritabiiy usulda qondirish), 121 (shaxsni jinsiy aloqa qilishga majbur

etish), 128 (o'n olti yoshga to'lmagan shaxs bilan jinsiy aloqa qilish), 1281 (o'n olti yoshdan o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan shaxs bilan moddiy qimmatliklar berish yoki mulkiy yoxud boshqacha tarzda manfaatdor etish orqali jinsiy aloqa qilish), 129 (o'n olti yoshga to'lmagan shaxsga nisbatan uyatsiz-buzuq harakatlar qilish) moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlar bo'yicha tergovga qadar tekshiruv va dastlabki tergovni faqat prokuratura organlari tomonidan amalga oshirish belgilangan.

Voyaga yetmagan shaxsga nisbatan sodir etilgan shahvoniy shilqimlik bo'yicha ma'muriy huquqbuzarlikka oid ish hujjatlarini qilmishda jinoyat alomatlari mavjud emasligi haqida prokuror tomonidan qaror qabul qilinganidan so'ng sudga yuborishi belgilangan.

Ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlikning oldini olish va unga qarshi kurashish masalasi bugungi kunda huquqshunoslik, kriminologiya, sotsiologiya, psixologiya va pedagogika kabi fanlarning muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur muammo nafaqat alohida shaxs va oilaning, balki jamiyat va davlatning ijtimoiy-huquqiy xavfsizligi bilan bevosita bog'liq bo'lgan murakkab hodisa sifatida o'rganilmoqda.

Xorijiy ilmiy adabiyotlarda ayollar va bolalarga nisbatan zo'ravonlikning sabablari, shakllari, oqibatlari hamda uning oldini olish mexanizmlariga alohida e'tibor qaratilgan. Tadqiqotlarda oilaviy zo'ravonlik, jismoniy, ruhiy, jinsiy va iqtisodiy zo'ravonlik, bolalarga nisbatan shafqatsiz munosabat, zo'ravonlikning takroriy sodir etilishi hamda jabrlanuvchilarning huquq va manfaatlarini himoya qilish masalalari keng tahlil qilingan. Shuningdek, zo'ravonlikni keltirib chiqaruvchi ijtimoiy, iqtisodiy, psixologik va huquqiy omillarni aniqlash hamda profilaktika choralarini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlar shakllangan.

Natija va muhokama. O'zbekiston Respublikasida ham xotin-qizlar va bolalarni zo'ravonlikning turli shakllaridan himoya qilish, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, zo'ravonlikning oldini olish hamda jabrlanuvchilarga huquqiy, ijtimoiy va psixologik yordam ko'rsatish masalalari so'nggi yillarda ilmiy va amaliy jihatdan faol o'rganilmoqda. Milliy qonunchilikni takomillashtirish, zo'ravonlik holatlarining oldini olish, vakolatli davlat organlari va boshqa tashkilotlarning o'zaro hamkorligini kuchaytirish, jabrlanuvchilarni himoya qilishning samarali mexanizmlarini yaratish bo'yicha tadqiqotlar olib borilmoqda.

Mavzu doirasidagi ilmiy izlanishlarda, ayniqsa, zo'ravonlikning huquqiy tabiati, uning jinoyat-huquqiy va ma'muriy-huquqiy jihatlari, oilaviy-maishiy munosabatlar doirasida sodir etiladigan huquqbuzarliklarning oldini olish, voyaga yetmaganlarni himoya qilish hamda profilaktika subyektlari faoliyatining samaradorligini oshirish masalalari muhim o'rin egallaydi. Shu bilan birga, zo'ravonlikka uchragan ayollar va bolalarning ijtimoiy-psixologik holatini tiklash,

ularni rehabilitatsiya qilish va jamiyatga qayta moslashtirish masalalari ham kompleks yondashuvni talab etadi.

Shunga qaramay, ayollar va bolalarga nisbatan zo‘ravonlikka qarshi kurashishning huquqiy, ijtimoiy va institutsional mexanizmlarini yagona tizim sifatida tadqiq etish, mavjud muammolarni aniqlash hamda profilaktika va himoya choralarini o‘zaro uyg‘unlashtirish masalalari yanada chuqur ilmiy izlanishlarni talab etadi. Ayniqsa, zo‘ravonlik holatlarining yashirinligi, jabrlanuvchilarning murojaat qilishdan cho‘chishi, takroriy zo‘ravonlik xavfi, huquqni muhofaza qiluvchi organlar va ijtimoiy xizmatlar o‘rtasidagi hamkorlikni takomillashtirish kabi masalalar mazkur mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Ayollar va bolalarga nisbatan zo‘ravonlik muammosi zamonaviy kriminologiya, xalqaro huquq, sotsiologiya hamda psixologiya fanlarining eng murakkab va ko‘p qirrali tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. Mazkur hodisa uzoq yillar davomida “oilaviy masala” sifatida baholanib, davlatning aralashuvi cheklangan soha sifatida qaralgan bo‘lsa, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab inson huquqlarining fundamental buzilishi sifatida xalqaro-huquqiy e‘tirof etila boshlandi. Ilmiy manbalarda oilaviy zo‘ravonlik tushunchasi turlicha talqin qilinadi. Xususan, amerikalik tadqiqotchi Lenore Walker o‘zining “Cycle of Violence” nazariyasida oiladagi zo‘ravonlik muntazam takrorlanadigan psixologik sikl asosida rivojlanishini ta’kidlaydi [4;8]. Uning fikricha, zo‘ravonlikning kuchayish bosqichi, tajovuz akti va “yarashuv” davri bir-birini takrorlashi natijasida jabrlanuvchi shaxs psixologik qaramlik holatiga tushib qoladi. Mazkur nazariya oilaviy zo‘ravonlikning latent tabiatini tushuntirishda muhim ilmiy asoslardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ayollar va bolalarga nisbatan zo‘ravonlikka qarshi kurashish sohasida xalqaro standartlarning shakllanishi inson huquqlarining universallashtirish va gender tenglik konsepsiyasining rivojlanishi bilan uzviy bog‘liqdir. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab oilaviy zo‘ravonlik shaxsiy-oilaviy masala emas, balki davlat aralashuvini talab qiluvchi jiddiy ijtimoiy-huquqiy muammo sifatida e‘tirof etila boshlandi. Natijada xalqaro tashkilotlar tomonidan zo‘ravonlikning barcha shakllariga qarshi kurashishga qaratilgan universal standartlar ishlab chiqildi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, xalqaro standartlarning asosiy maqsadi faqat huquqbuzarni jazolash emas, balki zo‘ravonlikning oldini olish, jabrlanuvchilarni himoya qilish va rehabilitatsiya qilishning kompleks tizimini yaratishdan iborat. Zamonaviy xalqaro yondashuvlarda preventive justice konsepsiyasi [5;7] ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur konsepsiyaga ko‘ra, davlatning vazifasi sodir bo‘lgan jinoyat uchun javobgarlikni ta‘minlash bilangina cheklanmaydi, balki zo‘ravonlikka olib keluvchi ijtimoiy determinantlarni bartaraf etish ham hisoblanadi [6;9].

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ayollar va bolalarga nisbatan zo‘ravonlikka qarshi kurashish jamiyatda inson huquqlari va erkinliklarini ta‘minlash, oilani mustahkamlash hamda sog‘lom ijtimoiy muhitni shakllantirishning muhim shartlaridan biridir. Zo‘ravonlikning jismoniy, ruhiy, jinsiy va iqtisodiy shakllari jabrlanuvchilarning hayoti va sog‘lig‘iga, ularning ruhiy holatiga hamda jamiyatdagi ijtimoiy mavqeiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli mazkur muammoga faqat huquqiy choralar doirasida emas, balki ijtimoiy, psixologik va institutsional yondashuv asosida kompleks ravishda yondashish zarur.

Ayollar va bolalarni zo‘ravonlikdan himoya qilishda zo‘ravonlik holatlarini o‘z vaqtida aniqlash, ularning oldini olish, jabrlanuvchilarga zarur huquqiy, tibbiy va psixologik yordam ko‘rsatish hamda ularning xavfsizligini ta‘minlash muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, zo‘ravonlikning takroriy sodir etilishining oldini olish, jabrlanuvchilarning murojaat qilish imkoniyatlarini kengaytirish va ularni himoya qilish mexanizmlarining samaradorligini oshirish dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrdagi O‘RQ-561-son “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Bolalarni barcha shakldagi zo‘ravonliklardan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. 2024-yil.
3. 2026-yil 3-mart kuni “Ayollar va bolalar huquqlarining himoyasini kuchaytirish hamda ularga nisbatan tazyiq va zo‘ravonlik holatlarining oldini olish bo‘yicha qo‘shimcha tashkiliy-huquqiy choralar to‘g‘risida”gi Farmon.
4. Walker L. The Battered Woman Syndrome. Springer Publishing Company, New York, 1984. goodtherapy.org
5. World Health Organization. Violence Against Women: Key Facts. Geneva, 2024. who.int
6. United Nations Office on Drugs and Crime. Crime Prevention and Criminal Justice Strategies. Vienna, 2023. unodc.org